

HORVÁTH PÉTER:

XV. BENEDEK HÁBORÚ UTÁNI RENDEZÉSEL KAPCSOLATOS ENCIKLIKÁI

BEVEZETÉS

Tanulmányomban XV. Benedek pápa (1914-1922) azon négy enciklikájával foglalkozom, melyekben az I. világháború témája megjelenik. A körlevelek megjelenési sorrendben a következők: *Quod iam diu* (1918), *Paterno iam diu* (1919), *Pacem, dei munus pulcherrimum* (1920) és *Annus iam plenus* (1920). Meg kell jegyezni, hogy a pápa nem csak a háború után foglalkozott annak következményeivel, hanem már az események során is igyekezett felhívni a katolikus világ és az emberiség figyelmét a háború legnagyobb veszélyeire.

A következőkben viszont csak a fegyverszünetet követő időszak pápai megnyilatkozásait fogom bemutatni. Tanulmányom elején röviden ismertetni kívánom XV. Benedek pápa életét, majd a Szentszék tevékenységét a világháborúval kapcsolatban, végül egyenként bemutatom azt a négy pápai körlevelet, mely ebben a témában íródott. Értelemszerűen nem célom áttekinteni ennek a nyolcéves pápaságnak egész történetét, sem XV. Benedek összes megnyilatkozását, pusztán csak a világháború utáni helyreállítással kapcsolatos azon gondolatait, melyek megjelennek ezekben a körlevelekben.

I. XV. BENEDEK PÁPA ÉLETRAJZA (1854-1922)

1854. november 21-én született Genovában. A genovai gimnáziumban és líceumban tanult 1867-1871 között. 1871-től 1875-ig jogi tanulmányokat folytatott a bolognai egyetemen, apjának kívánságára. 1875. augusztus 2-án a polgári jog doktorává avatták. 1875-1879 között a Római Gregorián Egyetemen és a Capranica Collegiumban teológiát tanult. 1878. december 21-én Costantino Patrizi bíboros szentelte pappá Rómában. 1879-1882 között a nemesi akadémia növendéke volt.¹ Miután befejezte tanulmányait, Lodovico Jacobini bíboros államtitkár a Rendkívüli Egyházi Ügyek Kongregációjához küldte.² 1883. május 28-án pápai kamarás címet kapott. 1883-1887 között a madridi nuncius titkáráként szolgált.

¹ FORINTOS A., *XV. Benedek pápa (1914-1922) (Püspökök, érsekek és bíborosok)*, 3BT Kiadó, Budapest 2017, 8. (továbbiakban: FORINTOS 2017.)

² TÖRÖK J., *XV. Benedek pápa*, Agapé, Újvidék 1991, 12.

Hazatérve a Vatikáni Államtitkárságon dolgozott 1887-1907 között: előbb 1901-ig fogalmazói minőségben, majd 1907-ig helyettes államtitkárként. 1907. december 16-án bolognai érsekké nevezték ki, hat nappal később maga a pápa, X. Piusz szentelte püspökké a Sixtus-kápolnában. 1914. május 25-én X. Piusz pápa bíborossá kreálta.³ Címtemplomul a SS. Quattri Coronati (Négy koronázott vértanú) presbyter templomot kapta, melyet június 5-én vett birtokba.⁴ 1914. szeptember 3-án választották meg pápává.

Pápasága első napjaitól kezdve törekedett arra, hogy az egymással szembenálló népek katolikus híveinek hangvételét és álláspontját mérsékletre bírja.⁵ Már 1914. szeptember 8-án *Ubi primum* kezdetű pásztorlevelében a katolikus világhoz fordult a fegyveres konfliktus mielőbbi befejezése érdekében. Ugyanezen év november 1-jén jelent meg első, *Ad Beatissimi Apostolorum Principis* kezdetű enciklikája, mely egyebek mellett a háború elemzésével, és elítélésével is foglalkozott. 1917. május 1-jén *Dei Providentia* kezdetű bullájával a Keleti Egyházak Kongregációját és a Keleti Tanulmányok Pápai Intézetét hozta létre, majd május 27-én *Providentissima Mater* kezdetű konstitúciójával kihirdette az új Kánonjogi Kódexet, augusztus 1-jén pedig a megegyezéssel békére vonatkozó felhívását, mely a központi hatalmaknak kedvezett volna. A háború utáni Magyarországon tervbe vett autonómia törekvéseit élesen bírálta. 1919-ben a Szentszék kizárták a béketárgyalások folyamatából. Az 1919. november 30-án megjelent *Maximum illud* kezdetű apostoli levele a missziók ügyét tárgyalta.⁶

XV. Benedek végül 67 éves korában, 1922. január 22-én hunyt el tüdőgyulladás következtében.

II. AZ ELSŐ VILÁGHÁBORÚ ÉS A SZENTSZÉK

Mivel a Szentszék helyzete az olasz egyesítés (1870) óta nem rendeződött, így a pápának nem állt rendelkezésre egy szuverén állam, amelynek nevében cselekedhetett volna. Amint az köztudomású, Olaszország és a Szentszék csak 1929. február 11-én kötötte meg a Lateráni Egyezményt, mellyel létrejött az a Vatikán állam, mely azóta is garantálja a Szentszék függetlenségét. A korszak pápái (IX. Piusz, XIII. Leó, X. Piusz, XV. Benedek, majd

³ FORINTOS 2017:8-9.

⁴ DE WAAL A., *XV. Benedek pápa*, Szent István Társulat, Budapest 1916, 81.

⁵ MOROZZO DELLA ROCCA, ROBERTO, *Benedetto XV e le divisioni dei cattolici*, in. BOTRUGNO, LORENZO (ED.), „Inutile strage” i cattolici e la Santa Sede nella Prima guerra mondiale: Raccolta di Studi in occasione del Centenario dello scoppio della Prima guerra mondiale (1914-2014), Libreria Editrice Vaticana, Città del Vaticano 2016, 94.

⁶ FORINTOS 2017:16-18.

egy ideig még XI. Piusz) emiatt a szükséges diplomáciai megoldásokat nem tudták teljeskörűen igénybe venni.

Miután XV. Benedeket megválasztották első hivatalos nyilatkozata teljes egészében a háborúról és béke kérdéséről szólt. Ebben az 1914. október 8-én kiadott *Ubi primum* kezdetű buzdításban, elődjével összhangban, a háború hagyományos meghatározásával illetve az új konfliktust: ez egy olyan csapás, mellyel Isten igazságot szolgáltat a nemzetek bűneiért.⁷ Ekkor még osztozott ő is abban az általános meggyőződésben, hogy ez a háború rövid lesz. A békekötés mielőbbi elérésére lehetőségei azonban, különösen a háború első időszakában, meglehetősen korlátozottak voltak. Ennek egyik oka a Szentszék diplomáciai elszigeteltsége, míg a másik a szembenálló felek katolikus vezető rétegének hazafias elkötelezettsége volt.⁸

A pápa magatartását a háborúval szemben az 1915. január 22-én tartott konzisztóriumon fogalmazta meg (*Convocare vos* kezdetű allokúció)⁹. A beszéd lényeges elemei: a jogsértéseket kötelessége elítélni, de a pápai tekintélyt a hadviselők viszályába nem kívánja bevonni. Nem kíván pártosan állást foglalni a viszályban. Gasparri bíboros államtitkár javaslatával ellentétben (miszerint csak elvontan nyilatkozzon háborús kérdésekben), XV. Benedek aktív békeközvetítőként lépett fel.¹⁰ A diplomáciai rendezés kudarca után Allorché fummo chiamati¹¹ címmel békeszózatot adott ki 1915. július 28-án. Ezt a hadviselő felekhez címezte, de lényegében azok vezetőihez szólt.¹² Minden békére irányuló törekvése azonban sikertelen maradt. Az olasz kormány a világháborúba történő belépése után azt is elérte, hogy az Antant a későbbi béketárgyalásokból kizárja a Szentszékét.¹³ A pápának így a karitatív segítségnyújtáson kívül más lehetősége nem maradt a háború okozta bajok gyógyítására.

III. ENCIKLIKÁK AZ I. VILÁGHÁBORÚ UTÁN

XV. Benedek pápa tanítóhivatalában az általam tárgyalt négy enciklika mintegy külön csoportot alkot. Ezeknek ugyanis megegyezik az alaptémájuk: mindegyik a világháború okozta problémák megoldását vagy enyhítését tűzte ki célul. A körlevelek már a háború után

⁷ LEONARDIS, MASSIMO DE, *San Pio X, Benedetto XV: I loro tentativi di pace nel contesto politico europeo*, in. BOTRUGNO, LORENZO (ED.), „Inutile strage” i cattolici e la Santa Sede nella Prima guerra mondiale: *Raccolta di Studi in occasione del Centenario dello scoppio della Prima guerra mondiale (1914-2014)*, Libreria Editrice Vaticana, Città del Vaticano 2016, 32.

⁸ GÁRDONYI M., A Szentszék és az I. világháború, In. VIGILIA (2015/5), 322. (továbbiakban: GÁRDONYI 2015)

⁹ ACTA APOSTOLICAE SEDIS 1915 Annus VII – Volumen VII, Typis Polyglottis Vaticanae, Romae AAS 1915:33-36 (továbbiakban: AAS) Ezen szövegek magyar fordításáról nincs tudomásom, a Szentszék internetes oldalán (www.vatican.va) több nyelven is megtalálható.

¹⁰ GÁRDONYI 2015:324

¹¹ AAS 1915:365-368

¹² GÁRDONYI 2015:325-326

¹³ GÁRDONYI 2015:325

íródtak és a helyreállítási munkálatokhoz szükséges javaslatokkal is igyekeznek előállni. Természetesen mindegyik figyelembe veszi a változásokat.

III. 1. Quod iam diu (1918. december 1.)

Ez az enciklika mintegy három héttel Németország fegyverletétele, és egyúttal az első világháború lezárása után jelent meg.

A körlevél elején a pápa hangot ad az örömének, hogy végre elhallgattak a fegyverek, ugyanakkor hangsúlyozza, hogy a háború még nem ért véget, csak fegyverszünet kötöttet. Ennek több oka is van, a legfőbb azonban az, hogy Isten, aki a hívek imái által irgalmasságra készítette az emberiség számára lehetővé teszi, hogy felépüljön a gyászból és aggodalomból. A pápa egyrészt hálát ad ezért Istennek, másrészt örül, hogy a hívek állhatatosan imádkoztak a fegyverszünet létrejöttéért. Ezután emlékeztet arra, hogy egy ünnepélyes kongresszus fog kezdődni, könyörögni kell a sikeréért. Ennek a kongresszusnak az lesz majd a célja, hogy a felek elérjenek egy igazságos és tartós békét. Meglátása szerint komoly és összetett tanácskozásnak kell lennie ennek a békekonferenciának, melyhez az isteni fény megvilágítására nagy szükség van. A döntések az egész emberiség javát hivatottak szolgálni, a katolikusoknak ezért kérniük kell az Úr bölcs segítségét. Az lesz a feladata minden katolikus püspöknek, hogy egyházmegyéjének minden plébániáján nyilvános imákat hirdessen a helyi szokásnak megfelelő formában. A pápa minden erejével és tekintélyével gondoskodni kíván arról, hogy a katolikusok mindenütt készségesen elfogadják és hűségesen megtartsák azokat a döntéseket, amelyeket a rend és az egyetértés nyugalmanak az egész világon való fenntartása érdekében hoznak. Végül a szokásoknak megfelelően apostoli áldással zárul a körlevél.¹⁴

III. 2. Paterno iam diu (1919. november 24.)

Ebben az enciklikában XV. Benedek, amint a szöveg alcíme is mutatja, a közép-európai gyerekek pénz, élelmiszer és ruhaszükségleteire hívja fel a figyelmet.

A körlevél elején a pápa bevallja, hosszú ideig abban reménykedett, hogy a háború végével az éhség és nyomorúság által elpusztított vidékek, különösen is Közép-Európában az emberek munkájának és közös erőfeszítésének segítségével egyre inkább jobb állapotba kerülnek. A bekövetkezett események azonban a pápa várakozásait nem elégítették ki. Ugyanakkor nemcsak pénz- és élelmiszerhiány lépett fel, hanem a gyermekek egészsége veszélybe kerül vagy tönkre is megy. Ez nemcsak amiatt baj, mert ők ártatlanok és tudatlanok,

¹⁴ ACTA APOSTOLICAE SEDIS 1918 Annus X – Volumen X, Typis Polyglottis Vaticanae, Romae 1918, 473-474.

hanem mert ők vannak arra rendelve, hogy majd az életet továbbadják: s ha már gyermekkorukban rossz egészségi állapotba kerülnek, a következő nemzedékek számára is ezt továbbadhatják. A gyermekek megmentése céljából megalakult egy kezdeményezés, melyet XV. Benedek támogatni kíván. Korábban a pápa hasonló segítséget nyújtott a belga gyerekeknek is. Példaként hozza az Amerikai Egyesült Államok érsekeit és püspökeit, akik hozzájárulásukkal segítették a pápát ennek a célnak elérésében. Reméli, hogy ezen példa nyomán mások is hasonló módon fognak eljárni. Karácsony közeledtével még inkább rájuk vetül a pápa figyelme. Könyörög a hívek szeretetéért, könyörületéért és szolidaritásáért ezen gyermekek irányába.¹⁵

III. 3. Pacem, Dei munus pulcherrimum (1920. május 23.)

Az általam ebben a tanulmányban tárgyalt pápai körlevelek közül terjedelmében ez a leghosszabb. Amint a címe is mutatja, témája a keresztények közötti béke és kiengesztelődés.

A pápa ugyan üdvözli a békét, melyért már sok év óta könyörgött, de látja sok keserű aggodalom árnyékolja be azt. A békeszerződések aláírása ellenére megmaradt azonban a kölcsönös gyűlölködés a népek között. Úgy véli, hogy csak a kölcsönös szereteten alapuló kiengesztelődéssel lehet a gyűlöletet és a haragot lecsillapítani, nem pedig egyszerűen békeszerződések aláírásával. Ahogy pápasága kezdetétől folyamatos, úgy most is arra buzdít mindenkit, hogy tegye félre megrögzött haragját, és kötelezze el magát az egyetértés és a kölcsönös szeretet mellett. Az emberiségre súlyos katasztrófa vár, ha a lappangó ellenségeskedés és ellenszenv folytatódna a békeszerződések aláírása után. Ez nemcsak a népek javainak, de a keresztény életnek is hátrányára lenne. Jézus legfontosabb üzenete XV. Benedek szerint az egység a tanítványok között. Az apostolok Jézus nyomán is ezt hirdették. A szeretet parancsa mellett ugyanilyen fontos a gyűlölködés tilalma, és az ellenséggel szembeni megbocsátás, valamint, hogy jót kell tenni ellenségeinkkel. A pápa a körlevélben felidézi az irgalmas szamaritánus történetét. A háború alatt a Szentszék igyekezett semleges maradni, ezért a politikai vezetők római látogatását nem engedte. Javasolja a Népszövetség felállítását, amelytől, ha keresztény elveken alapulna, az Egyház sem tagadná meg a hozzájárulást. Az Egyház a kereszténységgel átítatva más népek kultúráját, meg tudja szüntetni a népek közötti megosztottságot és mély vitákat. A körlevél végén könyörög a pápa, hogy az Egyház gyermekei felejtsek el kölcsönös rivalizálásukat és sértéseiket, öleljék át egymást keresztény szeretettel. A nemzeteket arra buzdítja, hogy valódi békét teremtsenek

¹⁵ *Acta Apostolicae Sedis Annus XI – Volumen XI*, Typis Polyglottis Vaticanae, Romae 1919, 437-439

egymás között, egyetlen szövetségben egyesülve. Minden embert és népet végül arra kér, hogy gondolatban és szívben ragaszkodjon a Katolikus Egyházhoz, azon keresztül pedig Jézus Krisztushoz, az emberiség egyetlen megváltójához. Az emberiséget Szűz Mária és a nemrég szentté avatott három személy oltalmába ajánlja és kéri a Vigasztaló Szentlelket, hogy adja meg az Egyháznak az egység és a béke ajándékait, ahogy Szent Pál megfogalmazta, és szeretetének további kiáradásával újítsa meg a Föld színét a közös üdvösség érdekében.¹⁶ Fontos megjegyezni, hogy ebben a körlevélben XV. Benedeknél megjelenik a népek közötti békekötés korábbi kritériumai (igazságos és tartós) mellett egy újabb, a tartósság kritériuma is (pax honesta).¹⁷

III. 4. *Annus iam plenus* (1920. december 1.)

Ebben a rövid körlevélben a pápa a leggazdagabb nemzetek gyermekeihez fordul, hogy azok adományaikkal járuljanak hozzá mindazon gyermekek szenvedéseinek enyhítéséhez, akiknek mindenük hiányzik. Az enciklika elején a pápa hivatkozik arra, hogy egy évvel korábban már felhívást intézett ez ügyben a katolikus világhoz, de úgy érezte, most újra meg kell ismételnie. A háború által okozott nyomor és hiány sokrétűsége miatt a segítség nem jutott el mindenhova. Dicséri a *Save the Children Fund* nevű társulatot, mely nem hanyagolta el az élelmiszer, a pénz és a ruházat gyűjtését ezen gyerekek számára. A gyermek Jézusnak tetszeni fog ez a segítség, mellyel a gazdagabbak segítik a szegényeket. Emlékeztet rá, hogy Betlehem neve azt jelenti: a Kenyér Háza. Jézus önmagát adta eledelül a népeknek, és a Miatyánkban a mindennapi kenyérét imádkozik az Atyához. XV. Benedek december 28-ára, Aprószentek ünnepére helyezte ezt a gyűjtést, de korábbi ünnepen is megengedhetőnek tartja. Végül körlevél végén a pápa bejelenti, hogy ő maga százezer olasz lírát adományoz erre a célra.¹⁸

III. ÖSSZEGZÉS

Összefoglalásként elmondható, hogy a vizsgált körlevelekben az alábbi témák kerülnek elő: a *Quod iam diu* kezdetű enciklika a közelgő békekonferenciával foglalkozik, kérve a hívek imáját annak sikeréért. A *Paterno iam diu* Közép-Európa éhező gyermekeire irányítja a

¹⁶ *Acta Apostolicae Sedis Annus XII – Volumen XII*, Typis Polyglottis Vaticanae, Romae 1920, 209-218 (továbbiakban AAS 1920)

¹⁷ GÁRDONYI M., A világ békéje feletti öröködés, mint a péteri szolgálat része, In: PUSKÁS A. – SÁGHY Á. (SZERK.), „Boldogok a békességszerzők” – *Az Egyház és a keresztények szerepe a társadalmi konfliktusok feldolgozásában és a megbékélésben. Teológiai tanulmányok*, Szent István Társulat, Budapest 2025, 44. (továbbiakban: GÁRDONYI 2025)

¹⁸ AAS 1920:553-556

figyelmet, és kéri a gazdagabb országokat, hogy segítsék ezeket a rászorulókat. A *Pacem, Dei munus pulcherrimum* kezdetűben a keresztények közötti béke és kiengesztelődés fontosságára hívja fel a figyelmet. Sürgeti a népek egységét, különösen is ajánlva a Népszövetség felállítását. Végül az *Annus iam plenus* kezdetű rövid enciklika, megismételve a *Paterno iam diu* kérését, a szenvedők javára történő gyűjtésről szól.

Látható, hogy XV. Benedek szinte egész pápasága az I. világháborúval és az azt követő helyreállítással telt. Önmagára a béke fejedelmének helytartójaként tekintett, melyet jól kifejez a pápasága ötödik évére kiadott emlékérmé is.¹⁹ Az utolsóként tárgyalt enciklika megjelenése után tizennégy hónappal a pápa már nem volt az élők sorában, ugyanis 1922. január 22-én tüdőgyulladás következtében életét vesztette. Az új pápának, XI. Piusznak (1922-1939) szintén szembe kellett néznie az elődje által említett problémákkal, de ezeken kívül a világháborúból következő problémák miatt megerősödő szélsőséges irányzatokkal (kommunizmus, nácizmus, fasizmus) is foglalkoznia kellett.

FELHASZNÁLT IRODALOM

Acta Apostolicae Sedis Annus VII – Volumen VII, Typis Polyglottis Vaticanae, Romae 1915.

Acta Apostolicae Sedis Annus X – Volumen X, Typis Polyglottis Vaticanae, Romae 1918.

Acta Apostolicae Sedis Annus XI – Volumen XI, Typis Polyglottis Vaticanae, Romae 1919.

Acta Apostolicae Sedis Annus XII – Volumen XII, Typis Polyglottis Vaticanae, Romae 1920.

DE WAAL ANTAL, *XV. Benedek pápa*, Szent István Társulat, Budapest 1916.

FORINTOS ATTILA, *XV. Benedek pápa (1914-1922) (Püspökök, érsekek és bíborosok)*, 3BT Kiadó, Budapest 2017.

GÁRDONYI MÁTÉ, A Szentszék és az I. világháború, In. *VIGILIA* (2015/5)

GÁRDONYI MÁTÉ, A világ békéje feletti öröködés, mint a péteri szolgálat része, In.

PUSKÁS ATTILA – SÁGHY ÁDÁM (SZERK.), „*Boldogok a békességszerzők*” – *Az Egyház és a keresztények szerepe a társadalmi konfliktusok feldolgozásában és a megbékélésben.*

Teológiai tanulmányok, Szent István Társulat, Budapest 2025.

LEONARDIS, MASSIMO DE, *San Pio X, Benedetto XV: I loro tentativi di pace nel contesto politico europeo*, in. BOTRUGNO, LORENZO (ED.), „*Inutile strage*” *i cattolici e la Santa Sede nella Prima guerra mondiale: Raccolta di Studi in occasione del Centenario dello*

¹⁹ GÁRDONYI 2025:45

scoppio della Prima guerra mondiale (1914-2014), Libreria Editrice Vaticana, Città del Vaticano 2016.

MOROZZO DELLA ROCCA, ROBERTO, *Benedetto XV e le divisioni dei cattolici*, in. BOTRUGNO, LORENZO (ED.), „*Inutile strage*” *i cattolici e la Santa Sede nella Prima guerra mondiale: Raccolta di Studi in occasione del Centenario dello scoppio della Prima guerra mondiale (1914-2014)*, Libreria Editrice Vaticana, Città del Vaticano 2016.

TÖRÖK JÓZSEF, *XV. Benedek pápa*, Agapé, Újvidék 1991.